

ЖУРНАЛІСТСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ

В УМОВАХ КОНФЛІКТУ

ПРАКТИЧНИЙ ПОСІБНИК для журналістів-розслідувачів в Україні

Цей практичний посібник покликаний допомогти журналістам, які пишуть на теми, пов'язані з висвітленням конфлікту на Сході України та працюють у зоні АТО, щодо кращого розуміння їх прав та доступних гарантій правового захисту. Перша частина публікації стосується загальних правил свободи висловлювань та суспільного інтересу, а також правомірності обмеження свободи вираження поглядів. Матеріал містить витяги з законодавства України та міжнародних документів, які встановлюють права та їх гарантії для журналістів, правила акредитації журналістів у зоні АТО, а також визначають правомірні обмеження на поширення інформації. У другій частині надані рекомендації щодо поведінки журналістів у ситуаціях порушення прав журналістів.

Цей практичний посібник підготовлено в рамках проекту «Україна: свобода вираження поглядів у період конфлікту», що імплементується громадською організацією «Партнери цифрового правозахисту» (DDP) за підтримки Американської асоціації юристів Ініціативи з верховенства права (ABA ROLI).

Інформація та погляди, викладені у посібнику, належать авторам та жодним чином не відображають офіційну позицію DDP. Підбір матеріалу і узагальнення є виключною відповідальністю авторів та не повинні тлумачитись як такі, що відображають офіційну позицію Американської асоціації юристів. Посібник не затверджувався ані Радою депутатів, ані Радою директорів Американської асоціації юристів. Ніщо у цьому звіті не повинно розглядатися як юридична порада з конкретних питань.

АВТОРИ

Людмила Панкратова,

адвокат, медіа-юрист, медіа-тренер. У 2001-2002 рр. пройшла розширений курс для адвокатів з питань тлумачення та застосування Європейської конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, організований Радою Європи, Interights та Національним союзом адвокатів України. У 2000 та 2003 роках проходила стажування у Європейському суді з прав людини у Страсбурзі, співпрацювала з Бюро з прав людини. У 2000-2001 рр. – юрист програми захисту прав біженців Управління Верховного Комісара ООН у справах біженців. Згодом як юрист Програми правового захисту та освіти ЗМІ IREX ProMedia проводила різноманітні тренінги для журналістів, юристів та суддів з питань медіа-права і міжнародних гарантій свободи слова. З 2007 року співпрацює з Інститутом розвитку регіональної преси (ІРРП), надає правову допомогу журналістам-розслідувачам у справах щодо доступу до інформації та дифамації, здійснює допублікаційну експертизу (у тому числі розслідувань за підтримки данського проекту SCOOP), проводить тренінги та вебінари. Представляє інтереси українських громадян у Європейському суді з прав людини. У 2010 році виграла справи «Газета «Україна-Центр» проти України», «Петухов проти України».

Віра Крат,

адвокат, має понад 20 років досвіду роботи, очолює юридичну фірму «Правовий консалтинг і практика», займається захистом авторських прав та корпоративним правом, відстоює права журналістів та ЗМІ з 1998 року. Тривалий час надавала правову допомогу (у т. ч., вела судові справи) виданням «Газета по-київськи», «Комсомольська правда в Україні», Інтернет-виданню «lb.ua», у т. ч. у кримінальній справі, відкритій у червні 2012 року по факту порушення таємниці листування народного депутата, у справі за позовом А. Портнова про захист честі, гідності та порушення презумпції невинуватості. Вела 30 справ щодо захисту А. Марусова, власника веб-порталу, що висвітлював діяльність Тендерної палати та її корупційні схеми. Усі справи були виграні. У цих справах була сформульована судово практика, згідно з якою веб-портал визнавався ЗМІ незалежно від наявності свідоцтва про реєстрацію ЗМІ. У вересні 1998 року проходила стажування по програмі IREX ProMedia (Нью-Йорк, Вашингтон, Варшава). З 1998 року співпрацювала з Програмою правового захисту та освіти ЗМІ IREX ProMedia, з 2011 року – з ІРПП.

Digital Defenders Partners

DDP

Київ, Україна

«Партнери цифрового правозахисту»

- українська громадська організація, створена з метою захисту прав людини онлайн та відстоювання ідеї вільного, відкритого і доступного для кожного Інтернету.

Основні напрямки роботи:

- експертний аналіз
- аналітична підтримка
- адвокація
- правове консультування
- просвітницькі програми
- тренінгове навчання.

Ключові сфери роботи:

права людини онлайн, зміцнення механізмів багатосторонньої участі усіх зацікавлених сторін у медіа та цифровій сферах, приватність і персональні дані, доступ до публічної інформації, кібербезпека, медіа грамотність.

«Партнери цифрового правозахисту»

- це молода, амбітна, талановита та наполеглива команда професіоналів, що знають як захистити Ваші права онлайн та готові прийти Вам на допомогу.

ABA RULE OF LAW INITIATIVE

ABA ROLI

США

Американська асоціація юристів Ініціатива з верховенства права (ABA ROLI) -

міжнародна неприбуткова організація, що сприяє розвитку правосуддя, економічних можливостей і людської гідності на основі верховенства права та реалізує проекти технічної допомоги, які фінансуються міжнародними донорськими організаціями.

Робота ABA ROLI в Україні охоплює:

- підтримку юридичних клінік та адвокаційних центрів, що здійснюють просвітницьку діяльність та надають юридичні консультації малозабезпеченим верствам населення;
- навчання адвокатів;
- надання технічної допомоги в розробці та перегляді законодавства.

ABA ROLI підтримує ініціативи,

спрямовані на боротьбу з корупцією, кіберзлочинністю та торгівлею людьми, а також допомагає у реформуванні правоохоронної системи і вирішенні проблем ксенофобії, расизму та етнічної дискримінації.

Офіс ABA ROLI

в Україні діє з 1992 року та наразі реалізує Програму щодо Свободи Інтернету, яка фінансується урядом Сполучених Штатів.

► ЗМІСТ

1. СВОБОДА ВИРАЖЕННЯ ПОГЛЯДІВ: ГАРАНТІЇ ТА ОБМЕЖЕННЯ-4с.
2. ПРАВА ЖУРНАЛІСТІВ ЗА НАЦІОНАЛЬНИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ-8с.
3. ОБМЕЖЕННЯ НА ПОШИРЕННЯ ІНФОРМАЦІЇ, ОТРИМАНОЇ В ЗОНІ АТО-9с.
4. УМОВИ РОБОТИ ЖУРНАЛІСТІВ У ЗОНІ АТО-11с.
5. ОБМЕЖЕННЯ ДОСТУПУ ЖУРНАЛІСТІВ НА ВІЙСЬКОВІ ОБ'ЄКТИ ТА ПОРЯДОК ОТРИМАННЯ АКРЕДИТАЦІЇ ДЛЯ ДОПУСКУ ДО ТАКИХ ОБ'ЄКТІВ-16с.
6. ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОРУШЕННЯ ПРАВ ЖУРНАЛІСТІВ-19с.
7. ПОРАДИ ЖУРНАЛІСТАМ У РАЗІ ВЧИНЕННЯ ПРОТИ НИХ ПРОТИПРАВНИХ ДІЙ-22с.

СВОБОДА ВИРАЖЕННЯ ПОГЛЯДІВ: ГАРАНТІЇ ТА ОБМЕЖЕННЯ

Свобода вираження поглядів є головною гарантією розвитку та функціонування демократичного суспільства та запорукою дотримання природних прав людини. Європейська Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод (надалі – «ЕКПЛ» або «Конвенція») закріплює гарантії її захисту у статті 10, яка передбачає:

«1. Кожен має право на свободу вираження поглядів. Це право включає свободу дотримуватися своїх поглядів, одержувати і передавати інформацію та ідеї без втручання органів державної влади і незалежно від кордонів. Ця стаття не перешкоджає державам вимагати ліцензування діяльності радіомовних, телевізійних або кінематографічних підприємств.

2. Здійснення цих свобод, оскільки воно пов'язане з обов'язками і відповідальністю, може підлягати таким формальностям, умовам, обмеженням або санкціям, що встановлені законом в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадської безпеки, для охорони порядку або запобігання злочинам, для охорони здоров'я або моралі, для захисту репутації або прав інших осіб, для запобігання розголошенню конфіденційної інформації або для підтримання авторитету і безсторонності суду і є необхідними в демократичному суспільстві.»¹

Під захист статті 10 підпадають: свобода дотримуватись поглядів та ідей, право поширювати (розповсюджувати) інформацію та ідеї без втручання держави та незалежно від кордонів, а також право на одержання інформації.

Вираження поглядів може бути передано у будь-якій формі: письмове або усне слово, жести, фізичні дії, мистецькі твори тощо. При цьому захисту підлягає не тільки будь-який зміст вираження, а також і форма висловлювань.²

Суд неодноразово розглядав справи про захист наступного: вираження поглядів у політичній сфері; символічного вираження – дій, поведінки, символів; мовних аспектів; мистецької свободи; академічної свободи; комерційного вираження. З цього надзвичайно широкого

цього надзвичайно широкого спектру існує один виняток: захисту не підлягає вираження, спрямоване проти самих цінностей, що лежать в основі Конвенції, як це передбачено статтею 17 ЕКПЛ.

Однак, свобода вираження поглядів та поширення інформації не є абсолютною, оскільки «пов'язана з обов'язками та відповідальністю». Вона може вступати в конфлікт з іншими конвенційними правами особи, наприклад, такими, як право на справедливий суд (ст. 6), свобода совісті (ст. 9), повага до приватного життя (стаття 8).

Відповідно, у таких випадках держава повинна збалансувати ці права, надаючи пріоритет одному праву перед іншим залежно від обставин.

Право держави на обмеження свободи вираження поглядів та контроль з боку Європейського суду з прав людини

Згідно з частиною 2 статті 10 ЄКПЛ держава може обмежувати свободу висловлювань виключно:

- 1) на законних підставах;
- 2) при наявності легітимної мети;
- 3) за умови, що таке обмеження є «необхідним у демократичному суспільстві».

Контроль за обмеженням свободи висловлювань здійснює Європейський суд з прав людини (надалі – «ЄСПЛ» або «Суд»), який у кожному конкретному випадку перевіряє, чи не було втручання держави надмірним. Вирішуючи питання про порушення державами Конвенції, Суд завжди наголошує на тому, що держави користуються певними межами розсуду при вирішенні питання щодо правомірності обмеження свободи вираження поглядів. Однак, ЄСПЛ має переконатися, чи національні органи влади застосували стандарти, які відповідають принципам, втіленим у статті 10 Конвенції та чи належно мотивували вони свої рішення. Здійснюючи функцію європейського нагляду, Суд послідовно розглядає критерії щодо правомірності обмеження. Якщо відповідь на одне з питань буде «ні», Суд зупиняється, зазначивши, що немає потреби розглядати наступні та встановлює порушення статті 10 ЄКПЛ.

Практикою Суду вироблені достатньо чіткі стандарти для кожного з критеріїв. Наприклад, «встановлено законом» означає, що закон:

- 1) повинен бути оприлюдненим, тобто загальнодоступним для громадян;
- 2) норми закону повинні бути ясно сформульованими, щоб особа могла регулювати свою поведінку та передбачати її наслідки.

Легітимна мета втручання окреслена лише тими інтересами, які передбачені в частині 2 статті 10 Конвенції.

Цей перелік є вичерпним та не допускає розширеного тлумачення. Відповідно до статті 18 ЄКПЛ обмеження слід тлумачити вузько та виключно у межах передбаченої мети.

Найбільш складним та вирішальним критерієм, який підлягає прискіпливій увазі Суду, є «необхідність у демократичному суспільстві». При його дослідженні Суд відповідає на наступні питання:

- чи оскаржуване втручання відповідає «нагальній суспільній потребі»?
- чи втручання було пропорційним меті, що переслідувалась?
- чи національні органи надали відповідне та достатнє обґрунтування для виправдання втручання?

Особлива роль преси в інформуванні суспільства

На пресу у демократичному суспільстві покладається особлива місія – розповсюджувати інформацію, ідеї та погляди, які суспільство має право отримувати. Практично в усіх справах, що стосувалися обмеження прав журналіста та засобів масової інформації, Суд послідовно дотримується своєї позиції про особливу роль преси в інформуванні суспільства.

Однією з перших справ, де було визначено цей принцип стала справа «Санді Таймс» проти Об'єднаного Королівства». ³ У своєму рішенні Суд зазначає: «Більше того, хоча засоби масової інформації не можуть порушувати певні межі, визначені в інтересах належного здійснення правосуддя, їхньою невід'ємною характеристикою є поширення інформації та думок щодо питань, що постають у суді, так само як і в інших сферах громадського інтересу.

Не тільки засоби масової інформації мають завдання поширення такої інформації та ідей – громадськість також має право отримувати їх.»

Цю ідею підтримує і Парламентська асамблея Ради Європи у своїй Рекомендації 1506 (2001) «Свобода вираження поглядів й інформації в ЗМІ у Європі» та зазначає: «... вільні й незалежні ЗМІ є важливим показником зрілості демократії в суспільстві. Право на свободу вираження поглядів й інформації нерозривно пов'язане з правом громадян бути обізнаними та є передумовою прийняття рішень на підставі доброї поінформованості. Можливість вільно висловлювати ідеї й думки заохочує до суспільного діалогу і, таким чином, стимулює розвиток демократичних процесів у суспільстві.»⁴

З рішень ЄСПЛ за статтею 10 Конвенції можна виокремити наступні принципи захисту свободи преси:

1) журналісти та ЗМІ повинні діяти у спосіб, сумісний з їх обов'язками та відповідальністю, тобто не порушувати права інших осіб на захист репутації, повагу до приватного життя, авторитету та безсторонності суду, **захист національної безпеки** тощо;

2) необхідно розділяти факти, які підлягають доведенню, і оціночні судження, які неможливо довести, при цьому покладання на журналіста обов'язку довести оціночні судження є несумісним зі свободою висловлювань;

3) оціночні судження та коментарі, які мають мінімальну фактичну основу, можуть підлягати обмеженням лише у крайніх випадках та повинні мати серйозне обґрунтування необхідності такого втручання;

4) захисту підлягає не лише зміст висловлювання, а також і його форма, що дозволяє журналістам використовувати саркастичну мову та жорсткі висловлювання, які можуть не подобатись та викликати незадоволення;

5) свобода преси дозволяє застосовувати перебільшення і навіть провокацію, особливо,

якщо висловлювання стосується політичних дебатів;

6) інформація, що стосується **будь-яких питань суспільного інтересу** підлягає найменшим обмеженням та найбільш суворому контролю їх правомірності;

7) до журналістів та ЗМІ не можуть бути застосовані жодні обмеження, якщо вони діють добросовісно, у своїй професійній якості та коли у громадськості виникає кореспондуюче право на отримання інформації;

8) журналісти мають **право не розкривати свої джерела інформації**, оскільки це є важливою умовою роботи та свободи журналістів, так само, як свободи ЗМІ, і пов'язано з обов'язками та відповідальністю, як це зазначено в статті 10 Конвенції.⁵

Дотримання журналістами своїх обов'язків

Велика увага приділяється тому, яким чином журналісти та ЗМІ дотримуються своїх обов'язків, викладених, зокрема, в Резолюції Парламентської асамблеї Ради Європи (ПАРЄ) 1003(1993) «Про етичні принципи журналістики». ПАРЄ зазначає, що крім законних прав і обов'язків, ЗМІ **несуть моральну відповідальність перед громадянами і суспільством, та повинні застосовувати загальні етичні принципи.**⁶

Запропоновані етичні стандарти включають наступні положення:

- Повідомлення та міркування слід чітко розділяти. Повідомлення повинно базуватися на перевірених фактах та бути неупередженими. Чутки не повинні бути складовою повідомлень.

- Висловлення міркувань (оціночних суджень) є суб'єктивним, а тому не може і не повинно відповідати критерію достовірності, однак, вони повинні бути чесними та відповідати етичним засадам. У міркуваннях не можна приховувати або заперечувати реальні факти.

4. Рекомендація 1506 (2001) «Свобода вираження поглядів й інформації в ЗМІ у Європі», [http://www.coe.kiev.ua/docs/pase/rec1506\(2001\).htm](http://www.coe.kiev.ua/docs/pase/rec1506(2001).htm)

5. Рекомендація Комітету міністрів Ради Європи № R (2000) 7 «Про право журналістів не розкривати свої джерела інформації» від 8 березня 2000 року, http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=994_124.

6. Резолюція Парламентської асамблеї Ради Європи 1003 (1993) «Про етичні принципи журналістики». – Бюлетень Бюро інформації Ради Європи в Україні. - № 10. – 2003. – С. 20-23.

- Інформаційні організації та журналісти мають ставитися до інформації як до основоположного права громадянина, а цільову аудиторію слід розглядати як окремих осіб, а не як групу.

- ЗМІ потрібні для демократичного устрою, оскільки вони гарантують громадянам участь у громадському житті, що є запорукою розвитку демократії.

- Журналісти та ЗМІ мають поважати презумпцію невинуватості, право особи на приватне життя, утримуватися від поширення повідомлень, що пропагують насильство, ксенофобію, та дискримінацію.

- Інформація повинна бути отримана правовими та етичними способами.

Питання суспільного інтересу становлять особливу цінність

При розгляді питання щодо правомірності втручання ЄСПЛ звертає особливу увагу на **характер** поширеної інформації та визначає чи становить вона **«суспільний інтерес»**. При вирішенні питання про те, чи становить інформація суспільний інтерес, можуть бути використані наступні критерії, які, однак, не є вичерпними:

- існування загрози здоров'ю чи безпеці особи/групи осіб;
- загроза та або/порушення прав і охоронюваних законних інтересів громадян;
- питання політичного життя, державної політики, національної безпеки;
- введення в оману громадськості через використання висловлювань публічних та/або посадових осіб;
- інформація про використання коштів державного/місцевого бюджету, інших громадських (публічних) ресурсів;
- обговорення кандидатур політиків під час виборчого процесу, включаючи минуле політиків, їх політичні погляди та зв'язки;
- діяльність органів державної влади, незалежно від статусу та повноважень, органів

місцевого самоврядування, підприємств та організацій;

- висвітлення судових процесів, за винятком обмежень, встановлених для захисту інтересів правосуддя, приватного життя, чи прав неповнолітніх, тощо.

Визначення «суспільного інтересу» в національному законодавстві

Стаття 29 Закону України «Про інформацію» містить визначення суспільно значимої інформації та втілює міжнародний стандарт поширення такої інформації і доступу громадськості до неї:

«1. Інформація з обмеженим доступом може бути поширена, якщо вона є суспільно необхідною, тобто є предметом суспільного інтересу, і право громадськості знати цю інформацію переважає потенційну шкоду від її поширення.

2. Предметом суспільного інтересу вважається інформація, яка свідчить про загрозу державному суверенітету, територіальній цілісності України; забезпечує реалізацію конституційних прав, свобод і обов'язків; свідчить про можливість порушення прав людини, введення громадськості в оману, шкідливі екологічні та інші негативні наслідки діяльності (бездіяльності) фізичних або юридичних осіб тощо.»

Таке визначення надає можливість широкого тлумачення тем, охоплюваних поняттям суспільного інтересу, та спонукає до активного використання у практиці рішень ЄСПЛ, у яких розкрито це поняття.

Застосування стандартів, визначених Європейським судом у національній судовій практиці

Згідно зі ст. 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з

практики Європейського суду з прав людини» суди зобов'язані застосовувати при розгляді справ Конвенцію про захист прав людини та основоположних свобод і практику ЄСПЛ як джерело права. Згідно ч. 1 ст. 2 Закону, рішення Європейського Суду є обов'язковими для виконання Україною відповідно до статті 46 Конвенції.

Відповідно, при обмеженні свободи вираження поглядів держава повинна керуватися окрім національного законодавства також міжнародними стандартами, встановленими у рішеннях Європейського суду з прав людини.

Права журналістів за національним законодавством

Права журналістів та працівників ЗМІ визначені законами. Будь-які обмеження цих прав допускаються також лише через норми законів. Журналістам, які висвітлюють тему конфлікту та/або працюють у зоні конфлікту, необхідно пам'ятати про спеціальне законодавство, яке стосується захисту національної безпеки та боротьби з тероризмом.

Під час виконання професійних обов'язків журналіст має право:

- на вільне одержання, використання, поширення (публікацію) та зберігання інформації;
- здійснення письмових, аудіо- та відеозаписів із застосуванням необхідних технічних засобів, за винятком випадків, передбачених законом;
- на безперешкодне відвідування приміщень суб'єктів владних повноважень, відкриті заходи, які ними проводяться, та бути особисто прийнятим у розумні строки їх посадовими і службовими особами, крім випадків, визначених законодавством;
- **не розкривати джерело інформації** або інформацію, яка дозволяє встановити джерела інформації, крім випадків, коли його зобов'язано до цього рішенням суду на основі закону;
- після пред'явлення документа, що засвідчує його професійну належність, працівник засобу масової інформації має право збирати інформацію в районах стихійного лиха, катастроф, у місцях аварій, масових безпорядків, воєнних дій, крім випадків, передбачених законом;
- поширювати підготовлені ним матеріали (фонограми, відеозаписи, письмові тексти тощо) за власним підписом (авторством) або під умовним ім'ям (псевдонімом);
- відмовитися від авторства (підпису) на матеріал, якщо його зміст після редакційної правки (редагування) суперечить його переконанням;
- право на вільний доступ до статистичних даних, архівних, бібліотечних і музейних фондів.

Журналісти повинні пам'ятати, що здійснення цих прав може бути обмежене законом в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку з метою запобігання правопорушенням чи злочинам, для охорони здоров'я населення, захисту репутації або прав інших осіб, запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно, або для підтримання авторитету і неупередженості правосуддя.

Обмеження прав у зоні АТО, встановлені законом

Саме в інтересах національної безпеки та територіальної цілісності встановлені певні обмеження доступу до військових об'єктів і зони АТО. Закон України «Про боротьбу з тероризмом»⁸ закріплює особливий режим в районі проведення антитерористичної операції, який поширюється також і на журналістів, які перебувають у зоні АТО.

Стаття 14 Закону «Про боротьбу з тероризмом» передбачає наступне:

«У районі проведення антитерористичної операції на час її проведення може бути **встановлено спеціальний порядок, зокрема організовано патрульну охоронну службу та виставлено оточення.**

У районі проведення антитерористичної операції можуть вводитися тимчасово обмеження прав і свобод громадян.

З метою захисту громадян, держави і суспільства від терористичних загроз у районі проведення довготривалої антитерористичної операції, як виняток, з урахуванням особливостей, встановлених цим Законом, може здійснюватися превентивне затримання осіб, причетних до терористичної діяльності, на строк понад 72 години, але не більше ніж на 30 діб.

Перебування в районі проведення антитерористичної операції осіб, які не залучені до її проведення, допускається з дозволу керівника оперативного штабу».

Стаття 15 Закону встановлює права посадових осіб, залучених до проведення АТО:

«У районі проведення антитерористичної операції посадові особи, залучені до операції, мають право:

- 1) застосовувати відповідно до законодавства України зброю і спеціальні засоби;
- 2) затримувати і доставляти в органи Національної поліції осіб, які вчинили або вчиняють правопорушення чи інші дії, що перешкоджають виконанню законних вимог осіб, залучених до антитерористичної операції,

або дії, пов'язані з несанкціонованою спробою проникнення в район проведення антитерористичної операції і перешкоджання її проведенню;

3) перевіряти у громадян і посадових осіб документи, що посвідчують особу, а в разі відсутності документів - затримувати їх для встановлення особи;

4) здійснювати в районі проведення антитерористичної операції особистий догляд громадян, огляд речей, що при них знаходяться, транспортних засобів та речей, які ними перевозяться;

У районі проведення антитерористичної операції контакти з представниками засобів масової інформації здійснюють керівник оперативного штабу або визначені ним особи. Передбачені цією статтею заходи здійснюються з дотриманням чинного законодавства і припиняються негайно після завершення антитерористичної операції».

Таким чином, журналісти повинні чітко розуміти, що на зону АТО поширюється дія спеціального закону, а дотримання встановлених правил вимагається задля забезпечення власної безпеки та виконання своєї роботи зі збору інформації.

Обмеження на поширення інформації, отриманої в зоні АТО

Стаття 17 Закону України «Про боротьбу з тероризмом» визначає види інформації, яка не може бути поширена у будь-який спосіб. Це інформація, яка:

- розкриває спеціальні технічні прийоми і тактику проведення антитерористичної операції;
- може ускладнити проведення антитерористичної операції і (або) створити загрозу життю та здоров'ю заручників та інших людей, які знаходяться в районі проведення зазначеної операції або за його межами;
- має на меті пропаганду або виправдання тероризму, містить висловлювання осіб, які чинять

8. С. 14, 15, 17 Закону України «Про боротьбу з тероризмом», <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/638-15/page2>.

опір чи закликають до опору проведенню антитерористичної операції;

- містить дані про предмети та речовини, які безпосередньо можуть бути використані для вчинення актів технологічного тероризму;

- розкриває дані про персональний склад співробітників спеціальних підрозділів та членів оперативного штабу, які беруть участь у проведенні антитерористичної операції, а також про осіб, які сприяють проведенню зазначеної операції (без їх згоди).

На сайті Служби безпеки України розміщене інформаційне повідомлення, яке містить рекомендації щодо правил поширення інформації, в якому, окрім вказаних вище обмежень на поширення інформації зазначається наступне:

«У міжнародній практиці вироблено етичні норми професійної діяльності журналістів в умовах проведення антитерористичної операції. Журналістам, які беруть участь у висвітленні дій компетентних органів з припинення терористичної діяльності, зазвичай рекомендується:

- не брати інтерв'ю у терористів та не надавати їм ефір без попередньої санкції керівника оперативного штабу антитерористичної операції;

- невідкладно передавати в оперативний штаб отримані відомості, які можуть посприяти порятунку людей у ході антитерористичної операції;

- задля безпеки заручників утриматися від повідомлення персоналізованих даних про них до завершення антитерористичної операції;

- уникати коментарів, що можуть спровокувати зловмисників до вчинення нових протиправних дій;

- уникати опису стану жертв, подробиць біографії останніх;

- не поширювати інформацію, що пропагує насилля, тероризм, расову ворожнечу;

- поважати національні та релігійні почуття громадян.»

Рекомендуємо журналістам також керуватися міжнародними стандартами щодо поширення інформації, які зафіксовані у Рекомендації ПАРЕ 1706 (2005) «ЗМІ і тероризм».⁹ Основні ідеї цих рекомендацій зводяться до наступного:

1. Тероризм не повинен підривати значення свободи слова та інформації як однієї з найважливіших основ демократичного суспільства. Ця свобода презюмує право населення на отримання інформації з питань суспільної значимості, включаючи терористичні акти і погрози, а також відповідну реакцію на ці загрози і акти з боку держав і міжнародних організацій.

2. Терористичні акти являють собою акти, здійснювані з тим, щоб посіяти серед людей жах, страх і хаос. Поширення серед населення жаху, страху і відчуття хаосу в значній мірі залежить від тієї «картинки» і коментарів, які дають засоби масової інформації, що повідомляють про терористичні акти і погрози.

3. Громадськість і ЗМІ мають усвідомлювати той факт, що терористи діють з розрахунку на громадську думку і використовують ЗМІ для досягнення максимально можливого впливу. Це особливо важливо у зв'язку з тим, що терористи навчилися користуватися інформаційними технологіями для поширення власних аудіовізуальних записів, електронних повідомлень та веб-сторінок в Інтернеті, що вимагає відповідної реакції з боку держав та ЗМІ.

4. З урахуванням принципів дотримання недоторканності приватного життя і людської гідності жертв терористичних актів та їх рідних вкрай важливим є повноцінне інформування населення про терористичні акти, включаючи страждання, заподіяні цими актами, а також соціально-культурний і політичний контекст таких актів. Усвідомлене обговорення суспільством конкретних терористичних актів може дозволити сформувати адекватні політичні відповіді на них і перешкодити іншим приєднатися до терористичних груп.

5. Журналісти можуть уникнути появи в ЗМІ надмірно сенсаційних повідомлень про терористичні акти.

6. Журналісти, фотографи і видавці, які висвітлюють терористичні акти і загрози, забезпечують інформування населення, не посилюючи при цьому надмірно вплив терористичних актів.

7. Не допускати гонки за сенсаційними новинами і зображеннями, що грає на руку терористам.

8. Не допускати сприяння цілям терористів, посилюючи у населення почуття страху, яке створюють терористичні акти, або надаючи терористам доступ до широкої аудиторії.

9. Утримуватися від поширення шокуючих фотографій чи зображень терористичних актів, які порушують принципи недоторканності приватного життя і людської гідності жертв або підсилюють терористичний вплив таких актів на населення, а також на жертв та їхніх рідних.

10. Не допускати, щоб передана ними новинна інформація та коментарі посилювали соціальну напругу, що лежить в основі тероризму, і, зокрема, утримуватися від поширення висловлювань, що розпалюють ненависть.

11. Не допускати розповсюдження терористами через Інтернет незаконних повідомлень і зображень.

У рамках проекту «Підтримка розвитку конфліктно-чуттєвої журналістики», який реалізується координатором проектів ОБСЄ за підтримки Посольства Великобританії в Україні та за сприяння міжнародної організації «Міжнародна підтримка медіа» (International Media Support) було видано посібник «Журналістика в умовах конфлікту: передовий досвід та рекомендації».¹⁰ Цей посібник досить детально висвітлює всі аспекти журналістики в умовах конфлікту та містить детальні рекомендації про те, як етично та безпечно писати про сам конфлікт та вразливу інформацію.

Умови роботи журналістів у зоні АТО

Що таке зона АТО?

Район проведення антитерористичної операції - визначені керівництвом антитерористичної операції ділянки місцевості або акваторії, транспортні

засоби, будівлі, споруди, приміщення та території чи акваторії, що прилягають до них і в межах яких проводиться зазначена операція.¹¹

На виконання п. 5. ст.11 Закону України «**Протимчасові заходи на період проведення антитерористичної операції**» Кабінет Міністрів України затвердив перелік¹² населених пунктів, на території яких здійснюється антитерористична операція, розпочата відповідно до Указу Президента України «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 13 квітня 2014 року «Про невідкладні заходи щодо подолання терористичної загрози і збереження територіальної цілісності України» від 14 квітня 2014 року № 405/2014.

Однак, на сьогодні немає оприлюдненого і затвердженого переліку ділянок де проводиться АТО, тому необхідно керуватися наявними попереджувальними знаками.

Хто здійснює контакти зі ЗМІ?

У районі проведення антитерористичної операції контакти з представниками засобів масової інформації здійснюють керівник оперативного штабу або визначені ним особи.

Для роботи в зоні АТО необхідно пройти акредитацію в Службі безпеки України і отримати прес-карту в прес-центрі АТО. Положення про акредитацію було розроблено відповідно до Рекомендації Комітету Міністрів Ради Європи № R (96)4 «Про захист журналістів в умовах конфліктів і тиску».¹³

Порядок акредитації в Службі безпеки України (СБУ) розміщено на веб-сайті СБУ за посиланням <https://ssu.gov.ua/ua/pages/88>.

10. «Журналистика в условиях конфликта: передовой опыт и рекомендации», <http://www.osce.org/ru/ukraine/260646?download=true>.

11. Закон України «Про боротьбу з тероризмом», <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/638-15>.

12. Перелік населених пунктів, на території яких здійснювалася антитерористична операція, затверджений Розпорядженням КМУ від 2 грудня 2015 р. № 1275-р, <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1275-2015-%D1%80?paran11#n11>.

13. Рекомендація Комітету Міністрів Ради Європи № R (96)4 «Про захист журналістів в умовах конфліктів і тиску», http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_734.

Представник ЗМІ, що не був раніше акредитований СБУ, має надіслати до Служби безпеки України лист на бланку засобу масової інформації з проханням акредитувати відповідних працівників. У листі вказуються прізвища, імена, по-батькові та посади представників ЗМІ, їхні контактні телефони, а також термін відрядження. Лист має бути підписаний керівником засобу масової інформації та засвідчений печаткою. До листа додаються копії паспортів (1-2 сторінка) представників ЗМІ, що акредитуються, та їхніх журналістських посвідчень. Для прискорення акредитації можна надсилати скановані електронні копії зазначених документів електронною поштою за адресою: accreditation@ssu.gov.ua. Телефон для довідок: +38 044 255-51-86.

Прес-карта — це персоналізований документ, який засвідчує права представників засобів масової інформації щодо виконання редакційних завдань в районі проведення антитерористичної операції, а також в районах виконання завдань та дислокації військових частин Збройних Сил України (ЗСУ) та/або підрозділів з їх складу.

Порядок отримання прес-карти

З 01 січня 2017 року запроваджено два види прес-карток: першого та другого рівня акредитації. Зокрема, прес-карта другого рівня акредитації. Зокрема, прес-карта другого рівня

акредитації (синього кольору) передбачає виконання журналістами редакційних завдань на всій території проведення антитерористичної операції, за **виключенням передових позицій ЗСУ**. Водночас, прес-картка першого рівня акредитації (малинового кольору, з цифрою 1) передбачає не лише роботу журналістів на всій території проведення АТО, але **додатково дозволяє виконувати редакційні завдання безпосередньо на лінії зіткнення**.

Отримання прес-картки першого рівня

Для отримання прес-картки першого рівня акредитації представники ЗМІ обов'язково мають пройти триденні курси при Міністерстві оборони України (на базі Національного університету оборони імені Івана Черняхівського — два дні теоретичних занять, а також на полігоні 169 навчального центру Сухопутних військ Збройних Сил України в смт. Десна Чернігівської області - одноденні практичні заняття). **Для представників іноземних ЗМІ, які також встановленим порядком отримали акредитацію Служби безпеки України, прес-карта першого рівня акредитації видається лише після проходження обов'язкового одноденного інструктажу.** Цей порядок відвідування ними районів проведення АТО запроваджується на виконання вимог наказу першого заступника керівника Антитерористичного центру при Службі безпеки України (керівника Антитерористичної операції на території Донецької та Луганської областей) від 19.01.2016 № 45 «Про упорядкування порядку допуску представників засобів масової інформації на військові об'єкти у районі проведення Антитерористичної операції на території Донецької та Луганської областей».

Отримання прес-картки другого рівня.

Для отримання прес-картки другого рівня, після попереднього підтвердження акредитації від СБУ, представник ЗМІ повинен надіслати на електронну пошту presscentreato@ukr.net свою фотокартку, вказати ім'я та прізвище (у латинському та кириличному алфавіті, відповідно до основного документу, який посвідчує особу представника ЗМІ), а також прикріпити скановану копію документа, що підтверджує приналежність особи до вказаного засобу масової інформації. Телефон прес-центру АТО для довідок: **+38 098 671 30 40**. Прес карту можна отримати в прес-центрі АТО, місто Краматорськ, вул. Олекси Тихого 10-В. Телефон для довідок: **+38 098 671 30 40**, або у м. Київ за адресою: проспект Повітрофлотський, 6. Телефон для довідок: **+38 044 245 44 01**.

Примітка. Якщо представник ЗМІ вже був акредитований (має прес-картку АТО) і у нього спливає шестимісячний термін її дії, він повинен повторно звернутися за підтвердженням акредитації на новий термін. У зверненні до СБУ слід вказати номер діючої прес-картки та можливі зміни інформації (засобу масової інформації, громадянства, прізвища тощо). Далі слід діяти за зазначеним вище алгоритмом.

Порядок отримання прес-картки другого рівня розміщено за посиланням <http://www.mil.gov.ua/dlya-zmi/ato-press.html>.

Дотримання формальностей під час отримання прес-картки

При отриманні прес-картки представник ЗМІ та допоміжний (технічний) персонал повинен представити документи, що засвідчують особу (паспорт та посвідчення журналіста), надати фото (в електронному вигляді) та підписати письмові зобов'язання щодо: дотримання встановлених правил перебування (у тому числі проведення зйомок) на об'єктах ЗСУ в районі проведення АТО; нерозголошення інформації, яка може завдати шкоди у виконанні завдань військовослужбовцями ЗСУ тощо.

Порядок допуску технічного персоналу.

Технічний персонал приписується до особи, яка володіє картою, за її попереднім запитом (за телефоном **+38 098 671 30 40** або через електронну пошту presscentreato@ukr.net) не пізніше 18.00 напередодні дня відвідування військового об'єкту. Власник карти несе особисту відповідальність за відповідність допоміжного (технічного) персоналу наданим запитам та дотримання ними встановлених правил.

Всі зазначені вище особи під час пересування в районі проведення АТО повинні мати при собі документи, що засвідчують особу. У разі відсутності таких документів представники ЗМІ до району проведення АТО не допускаються. Про наданий дозвіл представникам ЗМІ на відвідування військового об'єкту ЗСУ та маршрути їх пересування прес-центр АТО інформує відповідних командирів (начальників) у зоні відповідальності (на підпорядкованих військових об'єктах), де будуть перебувати зазначені представники ЗМІ.

Обов'язки власника прес-карти

Про необхідність виконувати редакційні завдання в районі проведення АТО представник ЗМІ має попередити прес-центр АТО напередодні (але не пізніше 18.00) через електронну пошту presscentreato@ukr.net та сповістити: назву телеканалу (видання); склад знімальної групи; контактний телефон журналіста та редакції; марку, номер та колір автомобіля; маршрут пересування та мету відвідування (зйомки).

По прибуттю до місця виконання редакційного завдання власник карти повинен надати документи, що посвідчують особу та прес-карту, оповістити старшу військову посадову особу на даному військовому об'єкті про:

- узгодження з прес-центром АТО порядку виконання редакційного завдання на даному об'єкті (або порядку пересування у зазначеному районі);

- склад знімальної групи, з якою він пересувається.

Після перевірки відповідних документів представники ЗМІ будуть допущені до подальшої роботи або пересування в районі проведення АТО.

У разі відсутності відповідних документів або узгодження з прес-центром представники ЗМІ можуть бути не допущені до відвідування військового об'єкту (пересування у зазначеному районі, перетину блокпосту тощо).

Працюючи в зоні АТО, журналісти повинні дотримуватись наступних правил роботи:¹⁴

1. Права представника ЗМІ

Представник ЗМІ має право на правомірне одержання, зберігання, використання та поширення:

- інформації щодо підготовки та застосування Збройних Сил України;
- загальних відомостей щодо участі Збройних Сил в Антитерористичній операції на території Донецької та Луганської областей;
- загальних відомостей про результати завершених операцій (дій) (виключно за погодженням із відповідним командиром (начальником)), за відсутності інформації, яка не підлягає розголошенню.

2. Обов'язки представника ЗМІ

Представник ЗМІ зобов'язаний:

- пред'являти прес-карту АТО на вимогу представників Збройних Сил та інших військових формувань, утворених відповідно до законів України, які залучені до проведення АТО;
- мати при собі та пред'являти документи, що засвідчують особу представника ЗМІ;
- здійснювати переміщення у районі АТО виключно у терміни та за маршрутом, визначеними та погодженими в установленому порядку з керівником Прес-центру штабу АТО;

- перед здійсненням переміщення в районі АТО, засобами електронного поштового або телефонного зв'язку повідомити керівника Прес-центру штабу АТО про маршрут пересування та термін відрядження до району АТО;

- протягом всього часу перебування в районі АТО носити (розміщувати) знаки розпізнавання (позначки) представників ЗМІ (транспортних засобів ЗМІ) на видному місці, за винятком ситуацій, коли зазначене може привести до виникнення загрози життю та здоров'ю представника ЗМІ;

- мати при собі засоби індивідуального захисту, що включають в себе, як мінімум, захисний шолом і бронежилет з відповідним маркуванням «Преса» (за виключенням ситуацій, наведених в попередньому пункті);

- мати при собі медичну аптечку (в ній має бути все необхідне для надання першої медичної допомоги) та вміти нею користуватися;

- не чинити дій, несумісних зі статусом цивільних осіб, тобто, не вдягати формений одяг та знаки розрізнення Збройних Сил та інших військових формувань, утворених відповідно до законів України, не брати в руки зброю та боєприпаси;

- по завершенню роботи на військових об'єктах за вимогою передати визначеній особі електронні та матеріальні носії з фото- та відеоматеріалами для перевірки на предмет наявності інформації, яка не підлягає розголошенню;

- у разі наявності інформації, яка не підлягає розголошенню, на вимогу представника Збройних Сил видалити частину такої інформації з електронного носія.

3. Інформація, яка не підлягає розголошенню представником ЗМІ

Не підлягає розголошенню інформація, яка може стати відомою представнику ЗМІ під час роботи в районі АТО, і визначена:

- Статтею 17 Закону України «Про боротьбу з тероризмом»;
- Зводом відомостей, що становлять державну таємницю, затверджених наказом Служби безпеки України від 12 серпня 2005 року № 440;

- Переліком відомостей Міністерства оборони України, які містять службову інформацію, затвердженим наказом Міністерства оборони України від 26 червня 2012 року № 48 (зі змінами);

- Переліком службової інформації Збройних Сил України (ПСІ – 2011), затвердженим наказом Генерального штабу Збройних Сил України від 20 вересня 2011 року № 180 (зі змінами);

- Переліком інформації, розголошення якої може призвести до обізнаності противника про дії наших військ (сил) та негативно вплинути на хід ведення операцій, відповідно до Додатку 2 Наказу керівника Антитерористичної операції на території Донецької та Луганської областей від 19.01.2016 № 45 «Про упорядкування порядку допуску представників засобів масової інформації на військові об'єкти у районі проведення Антитерористичної операції на території Донецької та Луганської областей».

4. Питання безпеки представника ЗМІ

У разі виникнення надзвичайної ситуації представники Збройних Сил, за наявності реальної можливості, можуть надати представнику ЗМІ захист, екстрену медичну допомогу та евакуацію до відповідного медичного закладу. У випадку поранення (травмування, захворювання, смерті) представника ЗМІ, за наявності реальної можливості, представниками Збройних Сил буде надано відповідну інформацію до редакції зазначеного представника ЗМІ. Забезпечення повернення представника ЗМІ з району АТО (у т. ч. в країну, з якої він прибув або громадянином якої він є) є обов'язком редакції, яка його направила для виконання редакційних завдань у районі АТО. Питання страхування життя, здоров'я та майна представника ЗМІ віднесено до компетенції редакції ЗМІ, завдання якої він виконує. Збройні Сили не несуть відповідальність за життя, здоров'я та майно представника ЗМІ.

При підписанні вказаних вище Правил журналісти вказують наступне: повне найменування посади, повну назву ЗМІ, серію, номер паспорта, ким і коли виданий, номер прес-карти АТО. Своім підписом журналіст засвідчує факт ознайомлення з Правилами та зобов'язується їх виконувати, а також надає згоду на обробку його персональних даних

відповідно до Закону України «Про захист персональних даних».

У Правилах зазначено, що не підлягає розголошенню інформація згідно з Переліком інформації, розголошення якої може призвести до обізнаності противника про дії наших військ (сил) та негативно вплинути на хід ведення операцій. Однак, такий перелік відсутній на офіційних веб-сайтах Верховної Ради України, Міністерства оборони України та СБУ. Відповідно, визначити, яка саме інформація не підлягає розголошенню досить складно, практично неможливо.

Рекомендуємо журналістам при підписанні вказаних Правил (а це є обов'язковим), просити ознайомити їх з переліками інформації, яка не підлягає розголошенню, а у випадку, якщо такий перелік вони не отримують, зазначити про це письмово.

Відповідно до Рекомендації Комітету Міністрів Ради Європи №R (96)4 «Про захист журналістів в умовах конфліктів і тиску» встановлено, що держави мають утримуватися від вжиття будь-яких обмежувальних заходів проти журналістів (наприклад, відмова в акредитації або видворення) на підставі здійснення ними професійних обов'язків або змісту репортажів та інформації, що передаються їхніми ЗМІ, а будь-які обмеження мають відбуватися тільки за умови, якщо ці обмеження: прямо передбачені в законі та сформульовані в чітких та зрозумілих твердженнях, переслідують мету, визначену у законодавстві та є необхідними у демократичному суспільстві. Відмова у акредитації повинна бути належним чином обґрунтована.

Відмова у акредитації та інші порушення прав журналістів можуть бути оскаржені у судовому порядку. Окрім того, законодавство України встановлює кримінальну відповідальність за перешкоджання законній професійній діяльності журналістів, а також у випадку інших порушень прав журналістів.

Обмеження доступу журналістів на військові об'єкти та порядок отримання акредитації для допуску до таких об'єктів

Окрім встановлених законом заборон та обмежень у зоні АТО треба пам'ятати також про обмеження щодо допуску журналістів на військові об'єкти. Порядок допуску регулюється Інструкцією про порядок допуску журналістів, працівників засобів масової інформації на об'єкти Міністерства оборони України та Збройних Сил України затвердженою наказом Міністерства оборони України від 14.06.2012 року № 399, яка розроблена відповідно до законодавства України про режим доступу до інформації, яка віднесена до державної таємниці й іншої інформації з обмеженим доступом.

До об'єктів Міністерства оборони України та Збройних Сил України згідно з Інструкцією належать:

- структурні підрозділи апарату Міністерства оборони України, Генерального штабу Збройних Сил України, інших органів військового управління, з'єднань, військових частин, військових навчальних

- закладів, військових навчальних підрозділів вищих навчальних закладів;
- установи і організації Збройних Сил України;
- підприємства, установи та організації, що належать до сфери управління Міністерства оборони України.

На об'єкти Міністерства оборони та ЗСУ допускаються тільки акредитовані в установленому цією Інструкцією порядку журналісти і працівники ЗМІ.

Хто проводить акредитацію?

Організацію акредитації журналістів і працівників ЗМІ для відвідування об'єктів Міністерства оборони, ЗСУ та взаємодію з ними здійснюють Управління комунікацій та преси Міністерства оборони України, прес-служба Генерального штабу ЗСУ, прес-служби видів (сил), прес-центри оперативних командувань.

Який порядок допуску?

Допуск акредитованих журналістів, працівників ЗМІ на об'єкти Міністерства оборони та ЗСУ здійснюють командири (начальники) об'єктів Міноборони та ЗСУ на підставі резолюції, наданої відповідною посадовою особою, **паспорта та редакційного посвідчення або іншого документа**, що засвідчує належність журналіста, працівника ЗМІ до засобу масової інформації та отримання ним акредитації від Міністерства оборони України (прес-карта, посвідчення тощо).

Хто надає допуск?

Допуск журналістів, працівників ЗМІ для відвідування об'єктів Міноборони та ЗСУ надають:

- Міністр оборони України - на відвідування всіх об'єктів Міноборони та ЗС України;
- перший заступник Міністра оборони України, заступник Міністра оборони України з питань європейської інтеграції, заступники Міністра оборони України, заступник Міністра оборони України - керівник апарату - на відвідування структурних підрозділів апарату Міноборони, інших органів військового управління, військових частин, військових навчальних закладів, військових навчальних підрозділів вищих навчальних закладів, підприємств, установ та організацій, діяльність яких вони спрямовують та контролюють;
- начальник Генерального штабу - Головнокомандувач Збройних Сил України - на відвідування структурних підрозділів Генерального штабу ЗСУ (ГШ ЗСУ), інших органів військового управління, з'єднань, військових частин, військових навчальних закладів, установ та організацій ЗСУ;
- перший заступник начальника ГШ ЗСУ - на відвідування структурних підрозділів ГШ ЗСУ, інших органів військового управління, з'єднань, військових частин, військових навчальних закладів, установ та організацій, безпосередньо підпорядкованих ГШ ЗСУ;
- командувачі видів ЗС України - на відвідування підпорядкованих органів військового управління, з'єднань, військових

частин, військових навчальних закладів, установ та організацій видів ЗС України;

- командувачі оперативних командувань – на відвідування підпорядкованих органів військового управління, з'єднань, військових частин, військових навчальних закладів, установ та організацій.

Порядок акредитації

Журналісти, працівники ЗМІ для акредитації надають до Управління комунікацій, прес-служби ГШ ЗС України, прес-служб видів (сил) та прес-центрів оперативних командувань заяву, а засоби масової інформації надсилають подання в довільній формі.

Подання підписується уповноваженою засновником (співзасновником) засобу масової інформації особою та надсилається до Управління комунікацій, прес-служби ГШ ЗСУ, прес-служб видів (сил) та прес-центрів оперативних командувань факсом або електронною поштою.

У поданні зазначаються:

- повне найменування засобу масової інформації, дата і номер реєстрації, місцезнаходження, номер телефону (факсу), адреса електронної пошти (за наявності);
- мета відвідування об'єкта Міноборони або ЗС України;
- термін відвідування (час та дата);
- прізвище, ім'я та по батькові журналіста або працівника ЗМІ, щодо якого вноситься подання, серія та номер паспорта, коли і ким виданий;
- номер редакційного посвідчення або інших документів, що засвідчують належність журналіста, працівника ЗМІ до засобу масової інформації;
- у разі необхідності - марка і державний номер автомобіля;
- посадова особа, з якою планується записати інтерв'ю

(коментар);

- тематика та орієнтовні запитання інтер'ю (коментаря) посадової особи;

- перелік зразків озброєння та військової техніки, споруд чи окремих приміщень, де планується здійснювати фото-, відеозйомку із застосуванням необхідних технічних засобів.

Заява журналіста, працівника ЗМІ повинна містити такі ж відомості, як і для подання.

Строк розгляду заяви(подання)

Подання або заява, що не містить обов'язкової інформації не розглядається, про що Управління комунікацій, прес-служба ГШ ЗС України, прес-служби видів (сил) та прес-центри оперативних командувань у дводенний строк з дати реєстрації подання або заяви в робочому порядку (письмово, по телефону, факсом або електронною поштою) повідомляють засіб масової інформації, журналіста, працівника ЗМІ. Розгляд подання, заяви для акредитації та отримання допуску на об'єкти Міноборони та ЗС України поновлюється невідкладно після надання всієї обов'язкової інформації

Подання, заява надаються до Управління комунікацій, прес-служби ГШ ЗС України, прес-служб видів (сил) та прес-центрів оперативних командувань **не пізніше ніж за три робочі дні до запланованого відвідування об'єкта Міноборони або ЗС України.**

Звернення через інформаційно-медійні структури

Подання, заява до Департаменту преси можуть надаватися через регіональні медіа-центри Міноборони, прес-центри видів ЗС України, помічників по роботі із засобами масової інформації (прес-секретарів) органів військового управління, вищих військових навчальних закладів, національних миротворчих контингентів ЗС України, військових частин і установ (далі - інформаційно-медійні структури).

Управління комунікацій, прес-служба ГШ ЗС України, прес-служби видів (сил) та прес-центри оперативних командувань, отримавши подання або заяву, що містить усю необхідну інформацію від інформаційно-медійних структур, засобів масової інформації, журналістів, працівників ЗМІ, протягом одного робочого дня розглядають та направляють його (її) до відповідної посадової особи.

За результатами розгляду подання, заяви відповідна посадова особа **протягом двох робочих днів акредитує або відмовляє в акредитації журналіста, працівника ЗМІ**, про що Управління комунікацій, прес-служба ГШ ЗС України, прес-служби видів (сил) та прес-центри оперативних командувань у робочому порядку протягом одного робочого дня (письмово, по телефону, факсом або електронною поштою) повідомляють засіб масової інформації, журналіста, працівника ЗМІ.

Відрядження представників ЗМІ до військових частин

З метою оперативнішого та повнішого висвітлення діяльності ЗС України, їх підготовки та застосування, участі в проведенні антитерористичних операцій, міжнародних операцій з підтримки миру та безпеки, участі в ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій тощо можливе тимчасове відрядження представників ЗМІ до військових частин ЗС України. Зазначений формат взаємодії представників ЗМІ зі ЗС України передбачає виконання редакційних завдань ЗМІ шляхом постійного знаходження (протягом визначеного часу) представників ЗМІ в районах дислокації та виконання завдань військовою частиною (підрозділами з її складу). При цьому представники ЗМІ безпосередньо знаходяться у розташуванні визначених підрозділів, маючи можливість виконувати редакційні завдання.

Відрядження представників ЗМІ до військових частин у зазначених випадках здійснюється за погодженням з Міністром оборони України.

У разі необхідності за рішенням уповноваженої посадової особи встановлюються певні обмеження під час відвідування об'єкта.

Які підстави відмови для акредитації та доступу?

Відмова в акредитації та доступі до об'єктів Міноборони та ЗС України надається журналістам, працівникам ЗМІ у разі:

- можливості порушення режиму секретності на об'єктах Міноборони та ЗС України;
- проведення на об'єктах Міноборони та ЗС України потенційно небезпечних заходів бойової підготовки із залученням особового складу та військової техніки ЗС України;
- проведення режиму обсервації або карантину на об'єктах Міноборони та ЗС України.

Який порядок організації відвідування журналістами, працівниками ЗМІ об'єктів Міноборони та ЗС України?

Для організації роботи журналістів, працівників ЗМІ на об'єктах Міноборони та ЗС України відповідний командир (начальник) визначає:

- посадову особу, яка відповідає за зв'язки із засобами масової інформації (у разі наявності такої посади у військовій частині), або іншу посадову особу, яка здійснюватиме зустріч та супроводження журналістів, працівників ЗМІ на території об'єкта з урахуванням вимог і правил пропускнуго та внутрішньо-об'єктового режиму об'єктів Міноборони та ЗС України;
- маршрут пересування журналістів, працівників ЗМІ територією об'єкта, з урахуванням обмеження доступу на спеціальні об'єкти чи спеціальні території;
- місце стоянки автомобілів, на яких прибули журналісти, працівники ЗМІ;
- місця для фото-, відеозйомки озброєння та військової техніки, якщо про це було зазначено в подані, заяві та отримано відповідний дозвіл;
- посадову особу (осіб), в якій братимуть інтерв'ю (коментар).

Супроводження журналістів, працівників ЗМІ на території Міноборони та ГШ ЗС України та на території арсеналів, баз, складів ЗС України здійснюється з урахуванням системи охорони і пропускнуго режиму на цих об'єктах.

Таким чином, законодавство визначає достатньо жорстку процедуру допуску журналістів на військові об'єкти, однак, журналісти іноді застосовують дрони (безпілотні літальні апарати), щоб знімати такі об'єкти з повітря. У таких випадках виникає конфлікт, оскільки військові розцінюють використання дрону як спробу проникнення на охоронюваний об'єкт.¹⁵ Однак, при належному захисті прав журналістів та за умови, що журналісти переслідували мету збору суспільно-необхідної інформації і надали належне обґрунтування цього, а також якщо самі журналісти не порушили режим охорони об'єкту, така справа має дуже незначну перспективу покарання журналістів.

Відповідальність за порушення прав журналістів

Кримінальний кодекс України передбачає кілька складів злочинів, які встановлюють відповідальність за порушення прав журналістів та інші протиправні дії проти журналістів. Захист журналістів від протиправних посягань, ефективне розслідування таких злочинів та покарання винних є позитивним обов'язком держави відповідно до статті 10 Європейської конвенції про захист прав людини та основоположних свобод. У Декларації Комітету Міністрів «Про захист журналістики та безпеку журналістів та інших медіа учасників»¹⁶ зазначається: «Європейський суд з прав людини постановив, що Держави повинні створити сприятливе середовище для участі в громадському обговоренні всіх осіб, дозволяючи їм висловлювати свої погляди та ідеї без страху. Для цього Державам потрібно не лише утримуватися від втручання в свободу слова окремих осіб, але й також Держави мають позитивне зобов'язання щодо захисту права на свободу слова таких осіб від загроз нападу, зокрема з боку приватних осіб, створивши для цього ефективну систему захисту».

До цього часу Україна не може похвалитися ефективністю системи захисту журналістів, однак, суттєво посилено кримінально-правовий аспект захисту законних прав журналістів. Нижче наведемо посилання на статті **Кримінального кодексу України**, які передбачають санкції за посягання на діяльність журналістів.

15. СБУ відкрила кримінальне провадження проти журналістів ЗІКу за підготовку диверсії на військовому об'єкті, <http://detector.media/community/article/125409/2017-04-25-sbu-vidkrila-kriminalne-provazhennya-proti-zhurnalistiv-ziku-za-pidgotovku-do-diversii-na-viiskovomu-obekti/>.

16. Декларація Комітету Міністрів «Про захист журналістики та безпеку журналістів та інших медіа учасників» від 13 квітня 2016 року, https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectId=09000016806415d9.

Стаття 171.

Перешкоджання законній професійній діяльності журналістів

1. Незаконне вилучення зібраних, опрацьованих, підготовлених журналістом матеріалів і технічних засобів, якими він користується у зв'язку із своєю професійною діяльністю, незаконна відмова у доступі журналіста до інформації, незаконна заборона висвітлення окремих тем, показу окремих осіб, критики суб'єкта владних повноважень, а так само будь-яке інше умисне перешкоджання здійсненню журналістом законної професійної діяльності - карається штрафом до п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або арештом на строк до шести місяців, або обмеженням волі на строк до трьох років.

2. Вплив у будь-якій формі на журналіста з метою перешкоджання виконанню ним професійних обов'язків або переслідування журналіста у зв'язку з його законною професійною діяльністю - караються штрафом до двохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або арештом на строк до шести місяців, або обмеженням волі на строк до чотирьох років.

Стаття 345¹.

Погроза або насильство щодо журналіста

1. Погроза вбивством, насильством або знищенням чи пошкодженням майна щодо журналіста, його близьких родичів чи членів сім'ї у зв'язку із здійсненням цим журналістом законної професійної діяльності - карається виправними роботами на строк до двох років або арештом на строк до шести місяців, або обмеженням волі на строк до трьох років, або позбавленням волі на строк до трьох років.

2. Умисне заподіяння журналісту, його близьким родичам чи членам сім'ї побойв, легких або середньої тяжкості тілесних ушкоджень у зв'язку із здійсненням цим журналістом законної професійної діяльності - карається обмеженням волі на строк до п'яти років або позбавленням волі на той самий строк.

3. Умисне заподіяння журналісту, його близьким родичам чи членам сім'ї тяжкого тілесного ушкодження у зв'язку із здійсненням цим журналістом законної професійної діяльності - карається позбавленням волі на строк від п'яти до дванадцяти років.

4. Дії, передбачені частинами першою, другою або третьою цієї статті, вчинені організованою

групою, - караються позбавленням волі на строк від семи до чотирнадцяти років.

Примітка. Під професійною діяльністю журналіста слід розуміти систематичну діяльність особи, пов'язану із збиранням, одержанням, створенням, розповсюдженням, зберіганням або іншим використанням інформації з метою її поширення на невизначене коло осіб через друковані засоби масової інформації, телерадіоорганізації, інформаційні агентства, мережу Інтернет. Статус журналіста або його належність до засобу масової інформації підтверджується редакційним або службовим посвідченням чи іншим документом, виданим засобом масової інформації, його редакцією або професійною чи творчою спілкою журналістів.

Стаття 347¹.

1. Умисне знищення або пошкодження майна, що належить журналісту, його близьким родичам чи членам сім'ї, у зв'язку із здійсненням цим журналістом законної професійної діяльності - караються штрафом від п'ятдесяти до двохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або арештом на строк до шести місяців, або обмеженням волі на строк до п'яти років.

2. Ті самі дії, вчинені шляхом підпалу, вибуху або іншим загальнонебезпечним способом, або такі, що спричинили загибель людей чи інші тяжкі наслідки, - караються позбавленням волі на строк від шести до п'ятнадцяти років.

Стаття 348¹.

Посягання на життя журналіста

Вбивство або замах на вбивство журналіста, його близьких родичів чи членів сім'ї у зв'язку із здійсненням цим журналістом законної професійної діяльності - караються позбавленням волі на строк від дев'яти до п'ятнадцяти років або довічним позбавленням волі.

Стаття 349¹.

Захоплення журналіста як заручника

Захоплення або тримання як заручника журналіста, його близьких родичів чи членів сім'ї з метою спонукання цього журналіста вчинити або утриматися від вчинення будь-якої дії як умови звільнення заручника - караються позбавленням волі на строк від восьми до п'ятнадцяти років.

Кримінальна відповідальність настає тільки при вчиненні протиправних дій під час законної діяльності журналіста. Якщо діяльність незаконна, то можливе притягнення до кримінальної відповідальності в разі, якщо такі дії містять склад іншого злочину, наприклад, нанесення тілесних ушкоджень, хуліганство.

Законною є така діяльність журналістів, яка спрямована на реалізацію ними своїх повноважень у інформаційній сфері і здійснюється засобами та в порядку, передбачених законом.

Незаконна діяльність журналістів може полягати у: закликах до захоплення влади, насильницької зміни конституційного ладу або територіальної цілісності України; пропаганді війни, насильства та жорстокості; розпалюванні расової, національної, релігійної ворожнечі; поширенні порнографічної чи іншої інформації, яка підриває суспільну мораль або підбурює до правопорушень, принижує честь і гідність людини; втручанні у приватне життя особи тощо. Поширення інформації з обмеженим доступом (конфіденційної, таємної) не може вважатися незаконною діяльністю, якщо така інформація є суспільно-значимою (відповідно до ст. 29 Закону України «Про інформацію») та отримана журналістом у законний спосіб.

Перешкоджання законній професійній діяльності журналістів - це протиправне створення будь-яких перепон, обмежень, заборон щодо одержання, використання, поширення та зберігання інформації окремим журналістом (журналістами) чи засобом масової інформації. Воно може виразитись у примушуванні до поширення певної інформації або відмові в її поширенні, незаконному вилученні тиражу друкованої продукції, знятті передачі з ефіру, недопущенні журналіста до участі у прес-конференції, безпідставній відмові в акредитації засобу масової інформації чи окремому журналістові, позбавленні журналіста чи засобу масової інформації можливості скористатися переважним правом на одержання інформації, необґрунтованій відмові у задоволенні запиту щодо доступу до офіційних документів або наданні письмової чи усної інформації, порушенні права власності на інформацію, навмисному приховуванні інформації, безпідставній відмові від поширення певної інформації тощо.

Умисне перешкоджання законній діяльності журналіста може в окремих випадках бути кваліфіковано як злочин проти життя, здоров'я, волі особи, злочин проти власності тощо. осіб.

Таке перешкоджання може виразитись також у здійсненні цензури або втручанні у професійну діяльність журналістів і засобів масової інформації з боку органів державної влади або органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб.

Цензурою визнається вимога, спрямована до засобу масової інформації, журналіста, головного редактора, організації, що здійснює

випуск засобу масової інформації, його засновника (співзасновника), видавця, розповсюджувача, попередньо узгоджувати інформацію, що поширюється (крім випадків, коли така вимога йде від автора цієї інформації чи іншого суб'єкта авторського права і (або) суміжних прав на неї), та/або накладення заборони (крім випадків, коли така заборона накладається судом) чи перешкоджання в будь-якій іншій формі тиражуванню або поширенню інформації з боку органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб.

Закон містить спеціальну заборону щодо втручання у формах, не передбачених законодавством України або договором, укладеним між засновником (співзасновниками) і редакцією засобу масової інформації, у професійну діяльність журналістів, контроль за змістом інформації, що поширюється, з боку засновників (співзасновників) засобів масової інформації, органів державної влади або органів місцевого самоврядування, посадових осіб цих органів, зокрема з метою поширення чи непоширення певної інформації, замовчування суспільно значимої інформації, накладення заборони на показ окремих осіб або поширення інформації про них, заборони критикувати органи державної влади чи органи місцевого самоврядування або їх посадових осіб. Забороняються створення будь-яких органів державної влади, установ, введення посад, на які покладаються повноваження щодо здійснення контролю за змістом інформації, що поширюється засобами масової інформації.

Перешкоджанням законній професійній діяльності журналістів може бути визнане безпідставне порушення кримінальної справи проти конкретного журналіста або за фактом журналістської діяльності, проведення перевірок контрольними та правоохоронними органами з метою унеможливити або істотно утруднити діяльність засобу масової інформації, безпідставне вилучення документів, пов'язаних з діяльністю засобу масової інформації чи конкретного журналіста, тощо.

Не утворюють складу злочину дії, які фактично хоча і перешкодили журналісту у його діяльності, але були вчинені на законних підставах (наприклад, припинення випуску друкованого засобу масової інформації за рішенням суду, позбавлення журналіста акредитації за перевищення ним своїх повноважень).

Поради журналістам у разі вчинення проти них протиправних дій

1. Зафіксуйте протиправні дії на технічні засоби.
2. Зателефонуйте 102, по телефону опишіть, що трапилося та попросіть, щоб на місце вчинення правопорушення направили слідчу оперативну групу.
3. Зателефонуйте 103, якщо внаслідок протиправних дій завдано шкоди здоров'ю.
4. Повідомте керівництву ЗМІ або Вашим колегам-журналістам з метою прибуття на місце правопорушення і висвітлення інциденту.
5. Подайте заяву про злочин. Таку заяву Ви можете подати слідчій оперативній групі, про що складається протокол. По можливості сфотографуйте цю заяву і протокол.
6. Заяву можете подати до відділу поліції за місцем вчинення правопорушення з відміткою на другому екземплярі заяви.
7. Через добу зверніться до відділу з вимогою надати витяг з Реєстру досудових розслідувань. У витягу має зазначатись, серед іншого, номер кримінального провадження, слідчий, який буде проводити досудове розслідування.
8. Необхідно оскаржити бездіяльність, якщо протягом 24 годин з моменту подання заяви не порушено кримінальне провадження. Оскарження можливе протягом 10 днів. Якщо цей строк пропущено, то можливо його «поновити» через подачу нової заяви.
9. Зберігайте пошкоджене майно аудіо-, відео апаратуру, телефон, одяг, авто. Не знищуйте можливі відбитки пальців на цих речах, що може допомогти ідентифікувати правопорушника.
10. Негайно самостійно або за допомогою колег починайте збирати докази для кримінального провадження. Це можуть бути записи з відеокамер, покази свідків, відомості з мережі Інтернет, фактично, займіться журналістським розслідування. Будьте активним учасником процесу!

Журналіст несе відповідальність за розголошення інформації яку він зобов'язаний зберігати в силу вимог захисту журналістських джерел.

Проникнення на охоронюваний об'єкт не є злочином (це не означає, що можна ігнорувати режим охорони), якщо інші дії не дають підстав для кримінального переслідування – наприклад, за пошкодження майна. Особа, яка володіє таким охоронюваним об'єктом, повинна ідентифікувати межі, порушувати які журналісти і інші особи не мають права, а також надати інформацію про наявні обмеження (наприклад, на зйомку). Таким чином, особа, яка є відповідальною за об'єкт, забезпечує дотримання **передбачуваності наслідків поведінки осіб**, які перебувають поряд з цим об'єктом.

Рекомендації щодо поведінки у взаєминах з охороною об'єкта та/або представниками правоохоронних органів

1. Особа, яка звертається до журналіста, зобов'язана представитись, тобто повідомити прізвище, ім'я, по батькові, місце роботи, займану посаду, а також мету такого звернення.
2. На прохання журналіста охоронець зобов'язаний надати для огляду службове посвідчення, з можливістю записати необхідні дані з такого посвідчення.
3. Журналіст (з огляду на державні гарантії його захисту) повинен представитись, повідомити про мету перебування – здійснення журналістської діяльності (підготовка матеріалів за редакційним завданням), надати для огляду (бажано, не випускаючи з рук) журналістське посвідчення. Спілкування по можливості фіксувати за допомогою відео та аудіо засобів. Пред'явлення редакційного завдання закон не вимагає.
4. Якщо журналіст не впевнений у повноваженнях особи, яка пред'являє вимоги, слід запитати: «Чи зобов'язаний я це робити, якщо так, то на підставі якого закону?».
5. Повідомити, про необхідність отримання консультації, поради у адвоката, юриста.
6. Вирішуючи чи прийняти пропозицію поговорити, дати пояснення, необхідно пам'ятати, що такі дії є добровільними. Про проведення процесуальної дії складається протокол.
7. Будь-які примусові заходи до журналіста (як і до іншої особи) можуть бути застосовані лише якщо журналісти порушують закон. Такими заходами можуть бути доставлення правопорушника, затримання, вилучення предметів, речей, документів, обшук. Уповноважена особа має вказати який закон і якими діями, на її думку порушує журналіст.
8. Уважно читайте всі надані Вам документи, по можливості свої покази, свідчення пояснення записуйте власноручно.

Ці рекомендації ґрунтуються на конституційному принципі, встановленому ст.19 Конституції України: «Правовий порядок в Україні ґрунтується на засадах, відповідно до яких ніхто не може бути примушений робити те, що не передбачено законодавством. Органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України».

При проведенні будь-яких процесуальних дій в обов'язковому порядку роз'яснюються права і обов'язки особи. Роз'яснення означає не просто зазначення статті закону, яким регулюються такі права і обов'язки, але їх озвучення, або надання пам'ятки, а також сприяння тому, щоб журналіст з'ясував їх суть (тлумачення уповноваженою особою).

Журналісти повинні пам'ятати, що належне оформлення порушення та звернення за правовою допомогою є гарантією того, що злочин буде належним чином розслідуваний.

Використанні матеріали:

Фото для посібника взято з сайтів:

<https://share.america.gov/>

<http://ru.freepik.com/>

<http://argumentua.com>

<https://ukr.media/ukrain/233480/>

<http://sprotyv.info>

<http://j-sos.org.ua>

<http://www.mil.gov.ua/>

The background is a dark charcoal grey. A large, solid teal triangle points from the top-left towards the bottom-right, occupying the left half of the frame. In the top-right corner, there are two overlapping teal triangles pointing towards the center.

Digital Defenders Partners